

حرکت

شماره ۲۰ - ص ص : ۱۱۲ - ۸۷

تاریخ دریافت : ۸۲/۱۱/۰۱

تاریخ تصویب : ۸۲/۱۲/۱۰

تحلیل عوامل خشونت از نظر برگزارکنندگان فوتبال

(در رهگذر جامعه‌شناسی ورزش و اصلاحات تربیت بدنی کشور)

دکتر محمد جهانفر^۱ - دکتر فضل‌ا... باقرزاده - دکتر محمود شیخ - رضا غلامعلی‌زاده
دانشیار دانشگاه تهران - استادیار دانشگاه تهران - کارشناس ارشد دانشگاه تهران

چکیده

هدف این تحقیق پی بردن به علل و عوامل عمده فرهنگی و اجتماعی خشونت در فوتبال از نظر برگزارکنندگان (بازیکنان، مربیان، داوران، مدیران و گزارشگران مطبوعات) بود. برخی از سؤالات مورد مطالعه که تعیین کننده ظهور خشونت بوده، پاسخ داده شد و درجه تطابق یافته‌های تحقیق با فرضیات مورد نظر مورد آزمون قرار گرفت. روش انجام این مطالعه پیمایشی و میدانی بوده است. ابزار مورد استفاده، پرسشنامه و مصاحبه با مخاطبان بود. پس از جمع‌آوری اطلاعات، استخراج داده‌ها به صورت توصیف آماری، همبستگی دو متغیره و معرفی عامل خشونت مرکب از چند متغیر و همبستگی چند متغیره و تحلیل عاملی، یافته‌هایی داشته است که با نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها پی‌گیری شده است. ایجاد عوامل و شرایط خشونت زای ناشی از برخی مشکلات و ناهماهنگی‌ها توسط برگزارکنندگان موجب خشونتی می‌گردد که به جمع تماشاگران داخل و سپس خارج از استادیوم منتقل می‌شود. با انسجام و جلب همکاری وسایل ارتباط جمعی، به ویژه جراید ورزشی، مشارکت همه‌جانبه مدیریت تربیت بدنی (فدراسیون فوتبال)، نیروهای امنیتی، اجرای برنامه‌های آموزشی و تربیتی با هدف تفکیک هیجانانگیز مثبت از خشونت‌های نامطلوب، ایجاد یکپارچگی و وحدت رویه در برنامه‌ها و فعالیت‌های آموزشی و تربیتی برای قشرهای برگزارکننده در جهت برگزاری مسابقات فوتبال، تا حد زیادی می‌تواند از بروز خشونت‌های موجود جلوگیری کند.

واژه‌های کلیدی

خشونت، برگزارکنندگان، درجه اثرگذاری متغیرها، همبستگی‌ها، نحوه داوری، مقررات مسابقه، شرایط آب و هوایی، مدیریت باشگاه فوتبال

مقدمه

در زمینه ماهیت خشونت و اینکه تداوم خشونت با ویژگی‌های اجتماعی موجود در کشور ارتباط دارد، نکاتی مورد توجه قرار گرفته است. آسیب‌پذیری در فوتبال بیش از دیگر ورزش‌ها اعلام شده است. از بین ناهنجاری‌های وضعیتی ۸ رشته ورزشی، و آسیب‌های ناشی از فوتبال برای تنه تا ۳۵ درصد، برای اندام تحتانی تا ۳۱ درصد بمراتب بیش از ورزش‌های دیگر بوده است (هنری، ۱۳۷۳). صدمات ورزش فوتبال شایع‌ترین و برای اندام تحتانی (۶۷ درصد) چشمگیر بوده است (رمضانی، ۱۳۷۲). در مورد تخلیه هیجانات با ورزش که در جهت ارتقای سطح روابط فردی و اجتماعی مؤثر واقع می‌گردد، اختلاف معنی‌داری بین خشونت و پرخاشگری دانش‌آموزان ورزشکار فوتبال با کاراته (در سطح اطمینان ۹۵ درصد) ملاحظه شده است (چلونگر، ۱۳۷۴).

اسپینگ من مبتکر صحنه ورزش بی‌خطر می‌گوید: امروزه هر هفته موردی از خشونت فوتبال در گوشه و کنار جهان پدیدار می‌گردد. له شدن و مردن ۲۵ انگلیسی در مسابقه نیمه‌نهایی بین لیورپول و ناتینگهام در ۱۵ آوریل ۱۹۸۹، خاطره تلخی است که قلب بسیاری از علاقه‌مندان به فوتبال را جریحه‌دار ساخت. حادثه‌ای که در مسابقه نهایی قهرمانی اروپا (۱۹۸۵) بین لیورپول انگلستان و یونتوس ایتالیا اتفاق افتاد نیز عبرت‌انگیز بود. این بود که تفکر عدم خشونت افتادیم و یک صحنه ورزشی بدون خشونت در استادیوم‌های فوتبال ایجاد کردیم. هدف عمده جلگه بی‌خشونتی (صحنه بی‌خشونت) ایجاد آگاهی برای بازیکنان و تماشاگران است که خشونت در فوتبال دست به دست ادامه نیابد.

هرگز فوتبال و خشونت همراه نمی‌شوند، ما نیازمند پشتیبانی شما مردم برای ایجاد آگاهی‌های لازم در جهت لذتبخش کردن فوتبال هستیم. فوتبال فقط یک مسابقه تفریحی و ورزشی است. شعار هرگز خشونت نکنید، مبنایی است که نه فقط از نظر سازماندهی بازی، بلکه برای بازیکنان، تفریحگران، ورزشکاران و همه شما و ما سودمند است. (www.noviolence.com).

در تعریف ورزش فوتبال، که یکی از هیجان‌انگیزترین ورزش‌ها به حساب می‌آید، واژه ورزش به معنی ورزشدگی، تمرین، کار پیاپی، و حرکت بدنی در جهت صحت و قوت است

(حامدی ربانی، ۱۳۴۵). وقتی ورزش فوتبال توصیه شده، امتزاج این ورزش با خشونت، شرایط جسمی، روانی و اجتماعی ورزشکار را به مخاطره می‌اندازد و یک نوع تناقض اجتماعی را موجب می‌گردد. به عبارت دیگر، اگر انتظار جامعه از ورزش فوتبال ایجاد سلامتی در جهت بهزیستی و تأمین اجتماعی است، با بروز خشونت در فوتبال هدف سلامت‌جویی به خطر می‌افتد و نوعی تضاد در این هدف‌گیری اجتماعی پدیدار می‌گردد.

از نظر تعریف، خشونت به معنای بروز ناگهانی و انفجارگونه نیرویی است که صورتی تهدیدکننده، مخرب و احیاناً قاتل به خود می‌گیرد. از جنبه اجتماعی، خشونت با استفاده از زور یا قدرت، به شیوه‌ای مخرب توسط نهادها یا هیأت اجتماعی در زمینه تحصیل غایات مورد نظر این نهادها و هیأت تعریف می‌شود. در خشونت علیه نیز، چنانکه تامس اکویناس یادآور شده، اراده آزاد دیگری زیر پا گذارده می‌شود. خشونت در معنای مورد توجه محققان یک پدیدار انسانی است و اسناد آن به طبیعت یا به حیوانات به گونه‌های انسان‌مدارانه (آنتروپومورفیک) صورت می‌پذیرد (پایا، ۱۳۷۹). معمولاً گروهی از طرفداران یک تیم ورزشی فوتبال با هماهنگی کردن کوشش‌ها و فعالیت‌های خود سعی می‌کند توفیق بیشتر تیم خود را دنبال کرده و تحقق ببخشد. این امر برای ایشان یک ارزش است. گاهی در این هدف‌گیری از هیچ کوششی حتی به قیمت ایجاد ناهنجاری و آسیب‌های اجتماعی فروگذار نمی‌کند. این است که بروز بدرفناری‌ها و ایجاد خشونت از جمله ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی متداول در خشونت فوتبال شده است. ایجاد یکپارچگی در گروه طرفداران یک تیم ممکن است دفاع از منافع مشترک گروه طرفدار را نیز به دنبال داشته باشد و هم‌نوایی با هنجارهای گروه طرفدار را طلب کند (هلاکویی، ۱۳۵۶) تا برای رسیدن به هدف مشترک (توفیق یک تیم) هم‌نوایی با هنجارهایی از قبیل کف زدن به همراه شیپور یا مصرف مواد آتش‌زا، تکان دادن پرچم‌ها، تشویق دسته جمعی و حتی در مواردی هو کردن تیم خودی در شرایط کم‌کاری تیم خودی و خشونت به‌عنوان نمودهای این هم‌نوایی گروه طرفداران مورد استفاده قرار می‌گیرد.

در طبقه‌بندی مبانی نظری، پژوهش‌های تحلیل شده نظریه‌های زیست‌شناختی (تا ۸ درصد)، روانشناسی (۱۶ درصد)، جامعه‌شناختی (۷۶ درصد) با خشونت در ارتباط بوده است (صدیق سروستانی، ۱۳۷۴). بنابراین خشونت نوعی آسیب‌شناسی اجتماعی است و راهکار

جامعه شناختی برای خشونت‌زدایی نیز مؤثرترین خواهد بود.

از نظر سوروکین، ورزش شکل مسالمت‌آمیزی است که با مدنیت کنونی جایگزین تجاوزات و جنگ‌ها با هم‌نوعان در بشر اولیه شده است. به نظر نوربت الیاس در جوامع اولیه، آدمی احساساتش را خیلی راحت و حتی به شکل فیزیکی بروز می‌داده که با کنترل شهرنشینی و مدنیت این احساسات را درون خود انباشته و مخفی کرده است. ولی در صحنه فوتبال که پویایی و تحرک فیزیکی زیاد است، زندگی اولیه طبیعی تداعی می‌شود و ساختار جدید مدنیت برایش بی‌اثر می‌گردد که عقده‌گشایی می‌کند. ممکن است گفته شود ابراز خشونت نیز حس هیجان‌خواهی بشر را تا حدی متعادل می‌سازد.^۱

روش تحقیق

این پژوهش از نوع پیمایشی - میدانی، بوده و براساس روش مطالعات اسنادی و بررسی تحقیقات پیشین و موجود به همراه روش میدانی (استفاده از فنون مشاهده، مصاحبه و تکمیل پرسشنامه) انجام گرفته است. در این بررسی پیمایشی قصد براین بوده که پاسخ‌های بدست آمده در سطوح مختلف (خیلی زیاد (۵)، زیاد (۴)، متوسط (۳)، کم (۲) و بی‌اثر (۱)) تعیین و از فنون تجزیه و تحلیل آماری برای بررسی داده‌ها استفاده شد. میانگین وزنی پاسخ‌ها در زمینه خشونت فوتبال مشخص گردیده و با مطالعه انواع همبستگی‌های دو به دو، دسته‌جمعی، چندمتغیره و تحلیل عاملی به انگیزه‌های عمده خشونت در فوتبال مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت.

جامعه آماری

جامعه آماری این بررسی، جامعه برگزارکنندگان عمده فوتبال در سطوح بازیکنان، مربیان، داوران، گزارشگران و نویسندگان ورزشی فوتبال بوده است. تعداد نمونه و افراد نمونه برای مصاحبه با روش تصادفی تعیین شده و برای بیش از ۱۰۰ نفر از برگزارکنندگان فوتبال پیش‌بینی و اجرا شده است.

روش نمونه‌گیری

برای انتخاب نمونه‌های برگزارکنندگان، از بین سه تیم که در نیمه اول دیماه ۱۳۸۲ مسابقه داشتند (در سطوح بازیکنان، مربیان، داوران، مدیران و گزارشگران) نمونه‌گیری طبقه‌ای انجام شده و برای تمامی گزارشگران ورزشی نیز پرسشنامه تکمیل گردیده است.

نمونه تحقیق و جمع‌آوری اطلاعات

از تمامی بازیکنان چند تیم مطرح تهران که مسابقه داده‌اند و نیز مربیان و داوران و مدیران و حداقل یک گزارشگر یا نویسنده از هر ۱۵ روزنامه ورزشی و در مجموع ۱۱۲ نفر از برگزارکنندگان عمده فوتبال مزبور، پرسشنامه تکمیل، جمع‌آوری و استخراج گردیده است.

شاخص‌سازی

هدف از شاخص‌سازی این است که در بین عناصر مختلفی که ممکن است در ابراز خشونت در فوتبال مؤثر باشند، ابزار اندازه‌گیری مشترکی را وارد سازند تا به شاخص‌هایی دست یابند (ساروخانی، ۱۳۷۷). مفهوم خشونت در فوتبال در قالب فرضیه‌هایی که به صورت سؤال درآمده، به عنوان متغیرهای مؤثر در نظر گرفته شده‌اند. این فرضیه‌ها در پرسشنامه‌هایی برای برگزارکنندگان عمده (به عنوان ابزار اندازه‌گیری مشترک) مطرح شده است. این سؤالات به عنوان شاخص خشونت کم و بیش با متغیرهای دیگر همبستگی متقابل دارند که متغیرهای مؤثرتر در خشونت را معرفی می‌کنند ولی در صورت عدم تأیید همبستگی آماری شاخص مؤثر در خشونت تلقی نخواهند شد.

نتایج و یافته‌های تحقیق

یافته‌های خشونت در فوتبال (از نظر برگزارکنندگان اصلی) به شرح ذیل می‌باشد:

با عنایت به اینکه مقیاس مشترکی برای نظریه‌های افراد مختلف (بازیکنان، مربیان، داوران و گزارشگران) وجود ندارد، انجام تحلیل واریانس، رگرسیون یا همبستگی در مواردی معتبر نیست. با این حال از تمامی بازیکنان و مربیان و داوران مسابقات مربوط پرسشنامه تکمیل گردیده است، با تعداد نمونه‌های بیشتر تفاوت سلیقه‌ها تا حدی از بین رفته است. باید دید نظریه‌های بدست آمده در مورد خشونت تا چه حد باهم همبستگی دارند. ماتریس همبستگی

مربوط و یافته‌های ارقام آن از نظر برگزارکنندگان اصلی فوتبال در مسابقات مربوط به شرح زیر اعلام می‌شود:

الف) یافته‌های همبستگی دو به دو:

براساس جدول پیوست، نکات متعددی در مورد انگیزه‌های خشنونت مطرح شده که یافته‌های مزبور در ۳۱ بند (جدول ۱) آورده شده است. بیشترین همبستگی برای شرایط زمین مسابقه با شرایط جوی، جو هوا با عضویت، عضویت با وضعیت مالی، وضع مالی با انتظارات از بازیکن، نقش مربی با وضع مالی باشگاه، جو ورزشگاه با داوری، خستگی بازیکن با کارایی آن‌ها و بالاخره بازیکنان با وضع مالی آن‌ها ملاحظه شده است. همبستگی تأهل تأیید نشده است. ولی همبستگی سواد با رسانه‌ها، داوری با جو ورزشگاه، رسانه‌ها با کارایی بازیکنان، کارایی بازیکنان با انعطاف آن‌ها، انعطاف بازیکنان با مقررات و اجرای مقررات با عضویت بازیکنان چشمگیر بوده است.

همبستگی کم‌تجربگی بازیکنان با شرایط مربیگری، مهمان شدن با شرایط زمین، تیم بزرگ با انتظارات از بازیکنان، بسیار زیاد بوده است و همبستگی تیم بزرگ با ضعف حاصله در بازی، زمان‌بندی مسابقه با انتظارات، بازیکن سالاری با روابط تیم، انتظارات از بازیکن با وضعیت مالی و مدیریت باشگاه همبستگی بالایی نشان داده است. روابط تیم با انتظارات آن‌ها، حرفه‌ای شدن فوتبال با مدیریت‌ها، کرکری خواندن بازیکنان با مقررات بازی، وجود روانشناس با توصیه علیه کرکری خواندن و تحصیلات با عضویت در تیم بزرگ همبستگی چشمگیری نشان داده است (جدول ۲).

جدول ۱- همبستگی دو متغیره خشونت در فوتبال از نظر برگزارکنندگان با ۳۱ متغیر

۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
-۰/۱۶	۰/۱۶	-۰/۰۳	۰/۱۵	-۰/۱۳	-۰/۰۷	-۰/۲۳	-۰/۰۶	۰/۲۴**	۱/۰۰
۰/۲۰*	-۰/۰۳	-۰/۰۳	۰/۱۵	-۰/۲۱*	۰/۱۹*	۰/۰۱	۰/۲۱**	۱/۰۰	۰/۲۲**
۰/۰۷	-۰/۰۱	-۰/۰۹	۰/۰۹	۰/۱۵	۰/۱۵	۰/۲۷**	۱/۰۰	۰/۰۳**	-۰/۰۶
-۰/۰۷	-۰/۰۹	۰/۰۹	۰/۱۵	۰/۱۵	۰/۳۳**	۱/۰۰	۰/۲۷**	۰/۰۱	-۰/۲۲**
-۰/۰۳	۰/۰۸	-۰/۰۹	۰/۰۸	-۰/۰۲	۱/۰۰	۰/۳۲**	۱/۰۰	۰/۱۹*	-۰/۰۷
۰/۰۲	۰/۰۹	۰/۰۷	۰/۱۵	۱/۰۰	۲/۰	۱/۰۰	۱/۰۰	-۰/۲۱*	-۰/۱۷
۰/۰۰	-۰/۰۳	۰/۰۵	۱/۰۰	۱/۰۰	۰/۰۷	۰/۰۹	۰/۰۹	۱/۰۰	۰/۱۵
۰/۱۳	۰/۰۱	۱/۰۰	۰/۰۵	۰/۰۷	-۰/۰۹	۰/۲۵**	-۰/۰۱	-۰/۰۲	-۰/۰۳
۰/۰۲	۱/۰۰	۱/۰۰	۰/۰۳	۰/۰۹	۰/۰۷	-۰/۰۱	-۰/۰۱	۰/۰۴	-۰/۰۴
۱/۰۰	۰/۰۲	۱/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۲	۰/۰۳	۰/۰۷	۰/۰۷	۰/۲۰*	۱/۰۰
-۰/۰۴	۰/۱۱	۰/۰۱	۰/۱۳	۰/۳۳**	۰/۰۹	۰/۰۹	۱/۰۰	-۰/۱۲	-۰/۰۵
۰/۱۹*	۰/۱۵	۰/۲۲*	۰/۰۲	۰/۲۷**	۰/۰۲	۰/۰۷	-۰/۰۲	۰/۰۰	-۰/۰۲
۰/۱۱	-۰/۰۲	۰/۲۵**	۰/۱۱*	۰/۲۹**	۰/۰۷	۰/۰۵	۰/۱۵	-۰/۰۱	۱/۰۰
۰/۰۱	-۰/۰۵	۰/۱۲	۰/۱۵	۰/۰۶	۰/۲۴*	۰/۰۶	۰/۰۲	۰/۰۹	-۰/۰۴
۰/۰۳	۰/۰۰	۰/۰۱	۰/۰۱	۰/۰۵	۰/۲۸**	۰/۰۳	۰/۳۰**	۰/۲۵**	-۰/۰۶
۰/۰۱	۰/۰۱	۱/۰۰	۰/۰۱	۱/۰۰	-۰/۲۲*	-۰/۰۶	۱/۰۰	-۰/۱۲	۱/۰۰
۰/۰۰	۰/۰۴	۰/۰۷	۰/۰۷	۰/۰۴	۰/۲۰*	۱/۰۰	۰/۱۵	۰/۱۱	۰/۳۳**

ادامه جدول ۱- همبستگی دو متغیره خوشونت در فوتبال از نظر برگزارکنندگان با ۳۱ متغیر

۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۰/۰۶	۰/۰۳	۰/۲۲*	۰/۰۸	۰/۰۵	۰/۰۴	۰/۰۱	۰/۰۳	۰/۱۲	۰/۰۲
۰/۰۲	۰/۰۰	-۰/۰۰	۰/۱۱	۰/۲۲*	۰/۱۶	۰/۱۲	۰/۳۸**	۰/۱۰	۰/۳۰**
۰/۱۹*	۰/۰۲	۰/۰۰	۰/۰۹	۰/۰۰	۰/۰۶	۰/۰۲	۰/۱۳*	۰/۱۰	-۰/۲۳*
۰/۰۰	۰/۱۰	-۰/۰۰	۰/۱۰	-	۰/۲۲*	۰/۲۶**	۰/۱۹/۰	۰/۱۶	-۰/۰۳
۰/۱۰	۰/۱۰	-۰/۱۰	۰/۱۲	-	۰/۱۶	۰/۱۲	۰/۰۶	-	-۰/۰۰
۰/۰۶	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۱۳	۰/۳۲*	۰/۲۹/۰	۰/۳۳**	۰/۱۰	۰/۱۷/۰
۰/۱۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۵	۰/۱۰	۰/۱۵	۰/۲۶**	۰/۰۹/۰	۰/۰۰	-
-۰/۰۰	-۰/۰۰	-۰/۰۰	۰/۰۳	۰/۰۰	۰/۱۲	۰/۱۱/۰	۰/۰۳/۰	۰/۱۰	-
۰/۱۰	۰/۰۹	-۰/۰۰	۰/۰۰	-	۰/۱۹/۰	۰/۰۶	۰/۰۴	۰/۰۰	-
-	۰/۰۲	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۱۰	۰/۱۰	۰/۰۹	۰/۰۲	۰/۱۰	-
۰/۱۲	۰/۰۴	۰/۰۲	۰/۱۲	۰/۱۰	۰/۱۰	۰/۱۰	۰/۳۰**	۰/۱۰	۰/۱۰
-	۰/۱۰	-	۰/۰۰	۰/۱۰	۰/۱۰	۰/۱۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
۰/۲۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۱۰	۰/۱۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
۰/۲۰	۰/۰۴	۰/۰۰	۰/۰۳	۰/۰۶	۰/۱۰	۰/۱۷/۰	۰/۲۵**	۰/۱۰	-
-	۰/۱۳	-	۰/۱۰	۰/۱۶	۰/۱۶	-	۰/۰۵	۰/۱۲	۰/۰۵

ادامه جدول ۱ - همبستگی دو متغیره خشونت در فوتبال از نظر برگزارکنندگان با ۳۱ متغیر

۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱
۰/۳۳*	۰/۳۳*	۰/۰۲	-۰/۳۲**	-۰/۱۰	-۰/۰۱	-۰/۰۲	۰/۰۱	-۰/۰۴	-۰/۰۵
۰/۱۲	۰/۰۱	۰/۱۲	۰/۱۱	-۰/۱۲	۰/۲۵**	۰/۰۹	۰/۰۷	۰/۰۰	-۰/۱۴
۰/۳۳**	۰/۳۸**	۰/۰۳	۰/۱۵	۰/۱۰	۰/۳۱**	۰/۰۴	۰/۱۵	-۰/۰۴	۰/۱۱
۰/۲۰*	۰/۱۴	۰/۰۱	۰/۱۷	-۰/۰۱	۰/۰۳	۰/۰۶	۰/۰۵	۰/۰۸	۰/۰۹
۰/۰۶	۰/۱۶	۰/۰۴	۰/۰۶	۰/۲۴*	۰/۲۸*	۰/۲۴*	-۰/۰۷	-۰/۰۲	۰/۰۹
۰/۰۸	۰/۲۲*	۰/۰۵	-۰/۰۴	۰/۱۱*	۰/۰۵	۰/۰۱	۰/۲۹**	۰/۲۷**	۰/۳۳**
۰/۰۹	۰/۱۱	۰/۰۷	-۰/۰۷	-۰/۰۱	-۰/۰۱	۰/۱۵	۰/۱۱*	۰/۰۲	۰/۱۳
۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۲۲*	۰/۰۷	۰/۱۳	۰/۰۱	۰/۱۴	۰/۲۵**	۰/۲۲*	۰/۰۱
۰/۰۲	۰/۰۱	۰/۰۳	-۰/۰۴	۰/۰۶	۰/۰۰	-۰/۰۵	-۰/۰۲	۰/۱۵	۰/۱۰
۰/۱۹*	۰/۰۲	۰/۰۱	۰/۰۰	-۰/۰۱	-۰/۰۳	۰/۰۰	۰/۱۰	۰/۱۹*	۰/۰۴
۰/۰۲	۰/۰۹	۰/۱۱*	-۰/۰۷	۰/۱۷	۰/۱۱	۰/۱۹*	۰/۳۸**	۰/۳۱**	۱/۰۰
۰/۰۹	-۰/۰۵	۰/۲۸**	-۰/۰۹	۰/۱۴	-۰/۰۵	۰/۲۶**	۰/۲۸**	۱/۰۰	۰/۳۱**
۰/۲۱*	۰/۱۹*	۰/۲۷**	۰/۱۹*	۰/۲۱*	۰/۱۴	۰/۳۹**	۱/۰۰	۰/۲۸**	۰/۳۸**
۰/۱۹*	۰/۰۵	۰/۳۱**	۰/۱۴	۰/۰۸	۰/۲۴**	۱/۰۰	۰/۳۹**	۰/۲۶**	۰/۱۹*
۰/۱۴	۰/۲۸**	۰/۰۱	۰/۲۲*	۰/۲۲*	۱/۰۰	۰/۲۴**	۰/۱۴	۰/۱۵	۰/۱۱
۰/۱۵	۰/۱۱	۰/۱۴	۰/۱۴	۱/۰۰	۰/۲۲*	۰/۰۸	۰/۲۱*	۰/۱۴	۰/۱۷
۰/۲۰*	۰/۳۱**	۰/۰۱	۱/۰۰	۰/۱۴	۰/۲۶**	۰/۱۴	۰/۱۹*	۰/۰۹	۰/۰۷

ادامه جدول ۱- همبستگی دو متغیره خشونت در فوتبال از نظر برگزارکنندگان با ۳۱ متغیر

۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱
۰/۲۱**	۰/۱۲	۱/۰۰	۰/۰۱	۰/۱۴	۰/۰۱	۰/۴۱**	۰/۲۷**	۰/۲۸**	۰/۱۱*
۱/۰۰	۰/۲۱**	۰/۱۲	۰/۳۱*	۰/۱۰	۰/۲۸**	۰/۰۵	۰/۱۹*	-۰/۰۵	۰/۰۹
۱/۰۰	۰/۲۱**	۰/۱۵	۰/۲۰	۰/۱۵	۰/۱۴	۰/۱۹*	۰/۲۱*	۰/۰۹	۰/۰۲
۰/۱۴	۰/۲۴*	۰/۱۷	۰/۲۴*	۰/۰۵	۰/۲۴*	۰/۰۶	۰/۰۸	۰/۰۷	۰/۰۶
۰/۰۵	۰/۱۷	۰/۱۳	۰/۰۱	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۱۴	۰/۱۷	۰/۱۵	۰/۰۱
۰/۲۳*	۰/۴۱**	۰/۱۷	۰/۲۲*	۰/۱۰	۰/۲۱*	۰/۲۷**	۰/۱۸	۰/۲۷**	۰/۱۳
۰/۱۱	۰/۱۷	۰/۰۳	۰/۱۷	۰/۰۴	۰/۱۵	۰/۲۴*	۰/۲۶**	۰/۲۱*	۰/۱۷
۰/۱۵	-۰/۰۱	۰/۱۰	۰/۰۷	۰/۰۴	۰/۰۱	۰/۰۹	۰/۱۴	۰/۰۹	۰/۱۴
-۰/۲۱*	-۰/۰۲	۰/۰۴	۰/۲۳*	۰/۱۷	۰/۲۵**	۰/۲۴*	۰/۰۷	۰/۱۲	۰/۰۵
-۰/۰۶	-۰/۰۶	۰/۱۰	۰/۰۸	۰/۰۰	۰/۱۰	۰/۰۴	-۰/۱۲	۰/۱۲	-۰/۰۲
۰/۰۵	۰/۱۷	۰/۰۱	۰/۰۳	۰/۰۷	۰/۱۰	۰/۱۰	۰/۱۱	۰/۲۵	۰/۰۳
۰/۰۵	۰/۰۲	۰/۰۱	۰/۰۷	۰/۰۴	۰/۱۵	۰/۰۵	۰/۰۷	-۰/۱۴	۰/۰۳
۰/۲۲*	۰/۳۰**	۰/۲۱*	۰/۰۱	۰/۱۰	۰/۱۰	۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۰۸
۰/۰۲	۰/۱۳	-۰/۰۵	۰/۱۴	۰/۰۶	۰/۰۲	۰/۱۲	۰/۰۵	۰/۱۷	۰/۰۴

ادامه جدول ۱ - همبستگی دو متغیره خشونت در فوتبال از نظر برگزارکنندگان با ۳۱ متغیر

۳۱	۳۰	۲۹	۲۸	۲۷	۲۶	۲۵	۲۴	۲۳	۲۲	۲۱
۰/۰۵	-۰/۱۱	۰/۰۹	-۰/۱۱	-۰/۰۷	-۰/۰۹	-۰/۰۷	-۰/۰۸	۰/۱۷	-۰/۱۰	-۰/۰۳
۰/۱۴	-۰/۰۹	۰/۰۶	۰/۱۰	-۰/۱۳	۰/۰۳	-۰/۱۱	۰/۰۰	۰/۱	-۰/۰۵	۰/۱۶
۰/۰۶	۰/۲۵**	۰/۰۹	۰/۳**	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۹	۰/۲۳**	۰/۰۶	۰/۱۹*
-۰/۰۵	۰/۲۷**	-۰/۱۱	-۰/۱۱	۰/۰۹	۰/۰۶	۰/۱۹*	۰/۲۶**	۰/۲۹**	۰/۱۲	۰/۲۶**
۰/۱۶	-۰/۱۰	-۰/۱۶	-۰/۱۸	۰/۱۴	۰/۱۹*	-۰/۱۲	۰/۱۰	۰/۳۷**	۰/۱۶	۰/۲۲*
-۰/۱۰	۰/۰۶	۰/۰۲	-۰/۱۰	۰/۱۰	-۰/۰۱	۰/۰۸	۰/۱۱	۰/۱۴	۰/۱۰	-۰/۱۰
۰/۱۱	۰/۰۳	-۰/۰۶	۰/۱۴	-۰/۰۷	-۰/۰۸	۰/۰۳	۰/۱۵	۰/۰۷	۰/۱۳	۰/۱۰
-۰/۱۴	-۰/۰۹	-۰/۰۹	۰/۰۲	۰/۰۲	-۰/۰۴	-۰/۰۱	۰/۰۷	۰/۱۳	۰/۱۰	-۰/۰۲
۰/۱۴	۰/۰۴	-۰/۰۸	۰/۰۴	۰/۰۲	۰/۰۹	-۰/۰۴	-۰/۰۷	-۰/۰۸	۰/۱۲	-۰/۱۴
-۰/۱۳	-۰/۰۴	-۰/۱۳	-۰/۱۰	-۰/۰۷	-۰/۱۵	-۰/۰۳	۰/۱۷	۰/۰۶	۰/۱۱*	۰/۰۰
۰/۰۳	۰/۰۸	۰/۰۳	-۰/۰۳	-۰/۰۲	۰/۰۵	۰/۱۳	۰/۱۷	۰/۱۳	۰/۱۰	-۰/۰۶
-۰/۱۷	-۰/۰۲	-۰/۱۲	۰/۲۵**	۰/۰۲	۰/۱۲	۰/۰۹	۰/۲۴**	۰/۲۷**	۰/۱۵	۰/۰۷
-۰/۰۵	۰/۰۱	۰/۱۱	۰/۱۱	۰/۱۲	۰/۰۸	۰/۱۳	۰/۲۶**	۰/۱۸	۰/۱۷	۰/۰۷
-۰/۱۲	۰/۱۲	۰/۰۶	۰/۰۱	۰/۰۴	۰/۲۳*	۰/۰۹	۰/۲۲*	۰/۲۷**	۰/۱۴	۰/۰۶
-۰/۰۲	۰/۱۳	۰/۱۹	۰/۱۸	۰/۱۱	۰/۲۵**	۰/۰۱	۰/۱۵	۰/۲۱**	۰/۰۵	۰/۲۲
-۰/۰۶	۰/۱۱	۰/۰۴	۰/۰۸	۰/۰۰	۰/۱۸	۰/۰۳	۰/۰۲	۰/۱۱	۰/۰۵	۰/۰۵
۰/۱۴	۰/۰۱	۰/۰۸	۰/۰۳	۰/۰۷	۰/۲۲*	۰/۰۷	۰/۱۳	۰/۲۲*	۰/۰۱	۰/۲۲*

ادامه جدول ۱- همبستگی دو متغیره خوشنوت در فوتبال از نظر برگزارکنندگان با ۳۱ متغیر

۳۱	۳۰	۲۹	۲۸	۲۷	۲۶	۲۵	۲۴	۲۳	۲۲	۲۱
-۰/۰۵	۰/۱۱*	۰/۱۰	-۰/۰۱	۰/۱۱	۰/۰۳	۰/۱۰	۰/۰۳	۰/۱۷	۰/۱۷	۲۱
۰/۱۳	۰/۳۰**	-۰/۰۱	۰/۱۷	-۰/۰۶	-۰/۰۲	-۰/۰۱	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۷	۱۸
۰/۲۰	۰/۲۴*	۰/۰۵	۰/۰۵	-۰/۰۶	۰/۱۱*	۰/۱۰	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۷	۱۹
۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۱۷	۰/۰۲	۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۷	۲۰
۰/۱۱	۰/۱۷	۰/۱۰	۰/۰۲	۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۷	۲۱
۰/۱۰	۰/۱۷	۰/۱۰	۰/۰۲	۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۷	۲۲
۰/۱۰	۰/۱۷	۰/۱۰	۰/۰۲	۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۷	۲۳
۰/۱۰	۰/۱۷	۰/۱۰	۰/۰۲	۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۷	۲۴
۰/۱۰	۰/۱۷	۰/۱۰	۰/۰۲	۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۷	۲۵
۰/۱۰	۰/۱۷	۰/۱۰	۰/۰۲	۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۷	۲۶
۰/۱۰	۰/۱۷	۰/۱۰	۰/۰۲	۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۷	۲۷
۰/۱۰	۰/۱۷	۰/۱۰	۰/۰۲	۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۷	۲۸
۰/۱۰	۰/۱۷	۰/۱۰	۰/۰۲	۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۷	۲۹
۰/۱۰	۰/۱۷	۰/۱۰	۰/۰۲	۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۷	۳۰
۰/۱۰	۰/۱۷	۰/۱۰	۰/۰۲	۰/۱۰	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۷	۳۱

جدول ۲- درصد دیدگاه‌های برگزارکنندگان

کم‌تجربگی	مقررات	انصاف	کارایی	رسانه	داوری	سواد	اترناهل	طبقه	خشگی	جو ورزشگاه	مربی	مالی	عضویت	جوهرها	زمن	
۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع
۱	۱	۲	۳	۱	-	۳	۱۶	۹	۱	۳	۴	۸	۳	۳	۱۰	۱
۱۰	۱۲	۸	۱۳	۱۲	۴	۷	۱۵	۱۰	۹	۴	۱۲	۱۱	۷	۱۶	۱۵	۲
۳۹	۱۰	۳۷	۳۸	۲۹	۱۳	۱۸	۲۳	۳۰	۱۶	۱۷	۱۳	۲۰	۱۴	۳۱	۳۸	۳
۳۵	۳۷	۲۳	۲۲	۳۵	۴۳	۴۰	۳۲	۲۱	۲۳	۲۳	۲۷	۲۸	۳۷	۳۷	۲۵	۴
۱۵	۴۰	۲۰	۱۴	۲۳	۴۰	۳۲	۱۴	۳۰	۴۱	۵۳	۴۴	۳۳	۳۹	۱۳	۲۷	۵
۵۰	۷۷	۶۳	۴۶	۵۸	۸۳	۷۲	۴۶	۵۱	۶۴	۷۶	۷۱	۶۱	۷۶	۵۶	۵۳	میانگین دیدگاه

سن	شغل	تاهل	تحصیلات	روانشناس	کرکری	حرفه‌ای	روابط	انتظارات	سالاری	انیم ضعیف زمانبندی	انیم بزرگ	توقع	مهمان	
۳۱	۳۰	۲۹	۲۸	۲۷	۲۶	۲۵	۲۴	۲۳	۲۲	۲۱	۱۹	۱۸	۱۷	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	جمع
۱۱	۲۷	۶۰	۱۴	۴	۴	۷	۳	۲	۵	۲	۳	۳	۴	۱
۲۴	۶	۴۰	۴۸	۱۲	۱۱	۱۳	۷	۸	۱۴	۱۱	۵	۱۲	۱۱	۲
۲۶	۴۹		۲۰	۲۸	۱۶	۳۳	۲۸	۲۷	۲۷	۵۲	۲۰	۴۱	۳۸	۳
۱۰	۱۸		۱۳	۱۸	۳۱	۲۹	۴۱	۳۶	۲۸	۱۹	۳۰	۳۰	۳۱	۴
۱۲	-		۵	۳۸	۳۸	۱۸	۲۱	۲۷	۲۶	۱۶	۳۷	۱۴	۱۶	۵
۱۸			۵۶	۶۹	۴۷	۶۲	۶۳	۵۴	۳۵	۶۷	۷۷	۴۷		

در شرایطی که آموزش و تعریف می‌تواند تنش و فشارهای رسمی افراد را (که موجب فشار خون و سکنه‌های قلبی و مغزی می‌شود) درمان کند، چه بهتر که برنامه‌ریزی آموزشی وسیعی برای تربیت و اصلاح خشونت در فوتبال نیز به مورد اجرا گذارده شود.

در جدول زیر برخی از نکات توصیفی میانگین، میان، نما، انحراف از میان و غیره آورده شده است.

(ب) مراتب اثرگذاری متغیرهای خشونت در فوتبال (از نظر برگزارکنندگان)

مراتب اثرگذاری متغیرها به ترتیب از بی اثر، کم اثر، متوسط، زیاد و بسیار زیاد اظهارات برگزارکنندگان، در قبال ۳۱ سؤال مربوط به خشونت فوتبال به شرح زیر استخراج و قابل توصیف است (جدول ۳):

۱. بیشترین بی اثری پاسخ گفته شده به ترتیب مربوط به اثر تأهل بازیکن در خشونت (۱۶ درصد) و اثر طبقه اجتماعی بازیکنان (۹ درصد) بوده است. در دیگر موارد تا ۸ درصد اعلام شده است.
۲. دیدگاه برگزارکنندگانی که برای سؤالات مربوط، به کم اثری در خشونت اشاره شده، عمدتاً در مورد شرایط آب و هوایی (۱۶ درصد)، حرفه‌ای شدن فوتبال و نیز کارایی بازیکنان (۱۳ درصد) بوده و در سؤالات دیگر (۴ تا ۱۲) درصد بیشتری اعلام نشده است.
۳. نسبت برگزارکنندگانی که اثر سؤالات به خشونت در فوتبال را اعلام کرده‌اند، عمدتاً مربوط به اثر توقع بازیکن برای بازی ثابت (۷۶ درصد)، کم تجربگی بازیکن (۳۹ درصد)، بازی در خانه حریف، کارایی بازیکنان و شرایط زمین مسابقه (۳۸ درصد) بوده است، زیرا اکثر برگزارکنندگان رعایت مقررات را اساسی تلقی کرده‌اند و متوسط تلقی شدن رعایت مقررات بازی کمترین حد اعلام شده در خشونت (۱۰ درصد) بوده است.
۴. پاسخگوبانی که متغیرهای مربوط به خشونت در فوتبال را تا حد زیاد و بسیار زیاد مؤثر دانسته‌اند، به ترتیب در طبقه اول ۶ متغیر اساسی تلقی شده، و نحوه قضاوت داور را بسیار مهم می‌دانستند (۸۳ درصد). پس از آن رعایت مقررات بازی و نیز بازی در مقابل تیم‌های بزرگ تا ۷۷ درصد، سپس جو ورزشگاه و رعایت اصول تماشاگری و نیز عضویت در باشگاه بزرگ تا ۷۶ درصد، از عوامل ابراز خشونت تلقی شده‌اند.
- در طبقه دوم ۳ متغیر معرفی شده است: سطح سواد بازیکن (۷۲ درصد)، نقش مربی (۷۱ درصد) و نیز کرکری خواندن در زمین مسابقه (۶۹ درصد)، اثر زیاد و حتی بسیار زیادی برای ایجاد خشونت در فوتبال داشته است.

جدول ۳- تعداد پاسخ‌ها، میانگین، میانه، نما، انحراف از معیار، پراکندگی، واریانس، کمترین و بیشترین جمع‌آوری از دیدگاه برگزارکنندگان فوتبال (ستون‌های ۱ تا ۳۱)

۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	تعداد
۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	بی‌جواب
۳/۶	۴/۳	۳/۶۳	۳/۴۱	۳/۶۸	۴/۲۰	۲۴	-	۳/۸۸	۴/۴۹	۴/۲۲	۳/۹۵	۰/۶۸	۴	۳/۴۲	۳/۶۹	میانگین
۸/۶	۹/۹	۹/۷	۹/۱۹	۹/۲۴	۷/۶۰	۹/۶	۲/۷۷	۰/۳۷	۰/۴۶	۹/۷	۰/۱۱	۰/۱۲	۰/۱۱	۹/۴۷	۹/۲۴	انحراف
۳/۵	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۵	۴	۴	۴	۳/۵	۴	میان
۳	۵	۳	۳	۴	۴	۴	۴	۴	۵	۵	۵	۵	۵	۴	۳	بالا ترین
۹	۱/۰۵	۰/۹۶	۰/۹۸	۰/۹۹	۰/۸۰	۱/۱	۳۰	۳/۸۵	۴/۸۲	۱/۰۳	۱/۱۰	۱/۲۷	۱/۱۰	۱/۱	۰/۹۸	انحراف از معیار
۸۱	۱/۰۹	۰/۹۲	۰/۹۴	۰/۹۸	۰/۶۵	۱/۲	۸۶	۱۴/۸۰	۲۳/۳۰	۱/۰۵	۱/۱۹	۱/۵۹	۱/۱۹	۱/۱	۰/۹۶	واریانس
۴	۴	۴	۴	۳	۴	-	-	-	۴	۴/۷۰	۴	۴/۷۰	۴	۴	۳	میزان کردن
۱	۱	۱	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۱	۱	۰/۵۰	۱	-	۱	۲	کمترین
۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	-	-	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	بیشترین
۳۹۶	۴۵۱	۴۰۶	۳۸۱	۴۱۲	۴۷۰	۵۳۹	۶۵۹	۴۳۴	۵۰۲	۴۷۲	۴۴۲	۴۱۲	۴۴۸	۳۸۳	۴۱۳	جمع
	۳۱	۳۰	۲۹	۲۸	۲۷	۲۶	۲۵	۲۴	۲۳	۲۲	۲۱	۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	
	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	تعداد
	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	بی‌جواب
	۳/۵۹	۲/۵۹	۱/۴۱	۳/۰۴	۳/۷۶	۳/۹۱	۳/۷۴	۳/۷۲	۳/۸	۳/۶	۳/۳۶	۳/۸۹	۳/۹۳	۳/۴۳	۳/۵	میانگین
	۰/۱۶	۰/۱۱	۴/۶۶	۹/۹	۰/۱۲	۰/۱۱	۰/۳۷	۹/۴۹	۹/۴۲	۰/۱۲	۸/۹۶	۰/۱۱	۸/۸۶	۹/۱۲	۹/۵	انحراف
	۴	۳	۱	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۳	۳	میان
	۴	۳	۱	۴	۵	۵	۲	۴	۴	۴	۳	۵	۴	۳	۳	بالا ترین
	۱/۶۵	۱/۷۱	۰/۵۰	۱/۵۷	۱/۱۹	۱/۱۴	۳/۹۲	۰/۹۸	۰/۱۰۰	۱/۱۸	۰/۹۵	۱/۱۰	۰/۹۴	۰/۹۴	۱/۰۰۴	انحراف از معیار
	۲/۷۰	۱/۱۵	۰/۲۵	۱/۱۲	۱/۵	۱/۳	۱۵/۳۰	۰/۹۵	۰/۱۰۰	۱/۳۹	۰/۹۰	۱/۲۰	۰/۸۸	۰/۹۴	۱/۰۰۷	واریانس
	۵	۳	۱	۴	۴	۴	-	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	میزان کردن
	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	کمترین
	۵	۴	۲	۵	۵	۵	-	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	بیشترین
	۲۰۲	۲۸۹	۱۵۷	۳۹۶	۴۲۱	۴۳۷	۴۱۸	۴۱۶	۴۲۵	۴۹۷	۳۷۶	۴۳۵	۴۴۰	۳۸۳	۳۸۷	جمع

در طبقه سوم، ۵ متغیر قرار گرفته که به ترتیب: اثر عدم نتیجه‌گیری در مقابل تیم ضعیف، خستگی بازیکن، انعطاف‌پذیری بازیکن، تأثیر انتظارات هواداران بازیکن و وضعیت مالی باشگاه و مدیریت فوتبال در سطح زیاد و بسیار زیاد (بین ۶۰ تا ۶۸ درصد) مؤثر در خشونت اعلام شده است.

در طبقه چهارم، ۷ متغیر معرفی شده است. متغیرهای خط‌دهی رسانه‌ها، بازیکن سالاری، کم تجربه بودن بازیکن، طبقه اجتماعی بازیکن، شرایط زمین مسابقه، شرایط آب و هوا هنگام بازی و روانشناس از نظر برگزارکنندگان، اثر زیاد و بسیار زیادی (بین ۵۰ تا ۵۹ درصد) در ایجاد خشونت در فوتبال نقش دارند.

در طبقه پنجم، پنج متغیر کارایی بازیکنان، اثر تأهل در آرامش بازیکنان، بازی در خانه حریف، توقع بازیکن برای بازی ثابت و حتی حرفه‌ای شدن فوتبال اساسی معرفی شده‌اند (بین ۴۰ تا ۵۰ درصد) و نقش زیاد و بسیار زیادی در ابراز خشونت فوتبال بجا می‌گذاشتند.

ج) جدول توصیفی

در اینجا لازم است به برخی از ارقام توصیفی به شرح زیر توجه داده شود. میانگین نظریه‌های برگزارکنندگان فوتبال به نحوی گرایش نظرها را نیز منعکس می‌سازد (که با کد ۱ تا ۵ مشخص گردیده است). به این ترتیب در پاسخ‌های اعلام شده میانگین متغیرهایی که بیش از چهار بوده، پنج مورد (متغیرهای ۳، ۶، ۷، ۱۱ و ۱۵ پرسشنامه) مربوط به عضویت باشگاهی، جو تماشاگری، داوری، مقررات بازی است که از لحاظ فراوانی نظارت اتفاق نظر بیشتری بوده و در میانگین‌های کمتر از ۱ (وضعیت مالی باشگاه) اتفاق نظر کمتری بوده است.

د) دسته‌بندی متغیرها در خشونت فوتبال (از نظر برگزارکنندگان)

متغیرهای ۳۱ گانه پرسشنامه به شکل تقریبی در ۵ دسته به شرح زیر طبقه‌بندی شده‌اند.

دسته اول عامل فیزیکی مؤثر در خشونت فوتبال شامل سه سؤال: ۱. شرایط زمین مسابقه، ۲. شرایط آب و هوایی هنگام بازی، ۳. خستگی جسمی یا روحی بازیکنان.

دسته دوم، عامل اجتماعی مؤثر در خشونت فوتبال شامل ده سؤال ردیف‌های ۳. عضویت

در یک باشگاه، ۸. طبقه اجتماعی بازیکن، ۹. تأثیر وضعیت تأهل در آرامش روحی بازیکن، ۱۲. خط‌دهی رسانه‌ها، ۱۷. بازی در خانه حریف، ۱۹. بازی در مقابل تیم‌های بزرگ، ۲۰. عدم نتیجه‌گیری در مقابل تیم ضعیف، ۲۲. بازیکن سالاری در یک تیم، ۲۳. تأثیر انتظارات هواداران از یک بازیکن، ۲۵. اثر حرفه‌ای شدن فوتبال در خشونت‌زدایی.

دسته سوم عامل فرهنگی (روانشناسی و تربیتی) مؤثر در خشونت فوتبال شامل سه سؤال ردیف‌های ۴. نقش مربی، ۶. جو ورزشگاه (رعایت اصول تماشاگری)، ۱۰. درصد بازیکنان باسواد، ۱۳. کارایی با صلاحیت بازیکنان، ۱۴. انعطاف‌پذیری بازیکن، ۱۶. کم‌تجربه بودن بازیکنان، ۲۴. روابط بین اعضای تیم (مربی، سرپرست و...)، ۲۶. کرکری خواندن در زمین مسابقه، ۲۷. وجود روانشناس در کنار تیم.

دسته چهارم عامل قانونی و مقررات مؤثر در خشونت فوتبال شامل چهار سؤال ردیف‌های ۱۱. قضاوت داور (با شرایط مختلف)، ۱۵. رعایت مقررات بازی، ۱۸. توقع بازیکن برای بازی ثابت، و ۲۱. مناسب نبودن جدول زمان بندی مسابقات.

دسته پنجم عوامل ویژگی‌های جمعیتی مؤثر در خشونت فوتبال شامل چهار سؤال ردیف‌های ۲۸. تحصیلات برگزارکنندگان، ۲۹. درصد بازیکنان متأهل، ۳۰. شغل برگزارکنندگان (مربی، داور، نویسنده ورزشی، بازیکن)، ۳۱. سن برگزارکنندگان پاسخگوی پرسشنامه.

اثر دسته‌بندی متغیرها در خشونت فوتبال

اثر عوامل دسته‌بندی شده پنجگانه مؤثر در خشونت فوتبال در یک جدول همبستگی چندمتغیره مورد بررسی قرار گرفت که تجزیه و تحلیل یافته‌های آن به شرح زیر است (جدول ۴):

۱. فرض بروز خشونت در زمینه عوامل فیزیکی، همبستگی ناچیزی دارد (حداکثر $R = 0/14$) که هیچ یک معنی‌دار و با دسته عوامل اجتماعی، فرهنگی، قانونی و جمعیتی هم مورد تأیید نیست.

۲. این فرض که خشونت از نظر اجتماعی بیشترین همبستگی را با زیرساخت فرهنگی داشته ($R = 0/15$) آنچنان مورد تأیید نبوده است.
۳. بررسی خشونت از حیث فرهنگی فرضیه تأییدشده نسبتاً محکمی است ($R = 0/15$). بخصوص که با مقررات قانونی در فوتبال همبستگی زیادی داشته است. (حدود $R = 0/48$ در سطح ۱ درصد) یعنی زیرسازی فرهنگ ورزشی و مقررات فوتبال کمک مؤثری برای خشونت زدایی فوتبال خواهد بود.
۴. فرض خشونت بر اثر مقررات فوتبال، با همبستگی ناچیزی که با دسته عوامل فیزیکی داشته ($R = 0/14$) روبرو می شود ولی با دسته عوامل فرهنگی، همبستگی قابل تأییدی ($R = 0/48$) داشته است.
۵. فرض خشونت به همراه ویژگی های جمعیتی برگزارکنندگان با همه دسته های عوامل فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی، قانونی همبستگی ناچیز ($R = 0/14$) و غیرقابل قبولی داشته است.

جدول ۴ - همبستگی چند متغیره عوامل فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی، قانونی و ویژگی های جمعیتی (برگزارکنندگان)

ویژگی جمعیتی	مقررات	فرهنگی	اجتماعی	فیزیک	
۰/۱۴	۰/۱۴	۰/۱۱	-۰/۰۴	۱/۰۰	فیزیکی
۰/۱۲	۰/۰۶	۰/۱۵	۱/۰۰	-۰/۰۴	اجتماعی
-۰/۰۵	۰/۴۸	۱/۰۰	۰/۱۵	۰/۱۱	فرهنگی
۰/۱۰	۱/۰۰	۰/۴۸	۰/۰۶	۰/۱۴	مقررات
۱/۰۰	۰/۱۰	-۰/۰۵	۰/۱۲	۰/۱۴	جمعیتی

بحث و نتیجه گیری

با عنایت به یافته‌های پژوهشی از نظر برگزارکنندگان فوتبال در زیر به بحث و نتیجه‌گیری پاره‌ای از موارد اشاره می‌گردد:

الف) نتایج متغیرهای ۳۱ گانه خشونت در فوتبال:

دیدیم که در بررسی همبستگی دو به دو (از نظر برگزارکنندگان) بهبود شرایط زمین مسابقه به موازات شرایط آب و هوایی هنگام بازی و نیز بهبود شرایط بازی در خانه حریف، در کاهش خشونت مؤثر بوده‌است ولی بهبود شرایط زمین مسابقه به ازای بازی در مقابل تیم‌های بزرگ و نتیجه نگرفتن در مقابل تیم‌های ضعیف، آنچنان نقش تأیید شده‌ای نداشته‌است که به نحوی خشونت‌زدایی کند. در این زمینه تعمیم آموزش‌های فنی برای مواجهه با شرایط فوق به کاهش خشونت در فوتبال کمک خواهد کرد. مساعد بودن شرایط آب و هوایی هنگام بازی، احراز عضویت در باشگاه‌های بزرگ، رعایت هرچه بیشتر مقررات بازی و داشتن مربی ورزیده، زمینه خشونت‌زدایی را مساعدتر می‌سازد. از آنجا که تغییر شرایط آب و هوایی هنگام مسابقه آنچنان نقشی در رعایت اصول تماشاگری نداشته‌است، احتمال دارد شرایط حاکم بر مسابقه، موجب اختلاف فکری بازیکنان و بدنبال آن تماشاگران گردد و اصول تماشاگری را نیز در هم ریخته و در موارد حادی زمینه خشونت در استادیوم را مساعد می‌سازد.

■ هرگونه تجهیز باشگاه بزرگ و ارتقای مالی و مدیریت باشگاه از جمله هدف‌هایی است که موجب ترغیب و دلگرمی بازیکنان می‌گردد که خود به خود در کاهش خشونت در فوتبال مؤثر است.

■ از جمله نقش‌های مربی ورزشی تلفیق شرایط مالی باشگاه با مقررات بازی و انتظارات از یک بازیکن است که در کاهش زمینه‌های خشونت مؤثر خواهد بود.

■ ترکیبی از رعایت اصول تماشاگری، داوری مناسب، خط‌دهی و کارایی بیشتر بازیکنان راهکار مناسبی برای تقلیل خشونت در فوتبال خواهد بود (بند ۶ یافته‌ها)

■ باوجودی که (براساس بند ۷ تا ۹ یافته‌ها) خستگی بازیکن، طبقه اجتماعی، تأثیر وضعیت تأهل بازیکن برای کاهش خشونت آنچنان نقش کلیدی نشان نداشته‌است، ولی به هرحال تنظیم برنامه مناسب برای رفع مشکل‌های احتمالی آن‌ها نیز بی‌اثر نخواهد بود.

- ارتقای سطح سواد و اطلاعات عمومی بازیکن، داوری آگاهانه و مطلوب تا حد زیادی به کاهش خشونت می‌انجامد.
- ارتباط خط‌دهی رسانه‌ها (خاصه روزنامه‌ها) با مسائل متعدد در مسابقات فوتبال (بند ۱۲ یافته‌ها) ضرورت سازماندهی رسانه‌ها را از طریق هماهنگ‌سازی و رواج اندیشه‌های سازنده در ورزش کشور مسلم می‌سازد.
- ارتقای سطح کارایی، انعطاف پذیری و رعایت مقررات برای بازیکن (بند ۱۳ یافته‌ها) از طریق تجزیه و تحلیل نکات عبرت‌آمیز از فیلم‌های فوتبال‌های اصیل جهان و آموزش‌های مستمر، همراه نکته‌یابی‌های مریبان‌ورزیده هم موجب توفیق بیشتر بازیکنان در صحنه‌های بین‌المللی می‌گردد و هم به کاهش خشونت‌ها در صحنه مسابقات داخلی می‌انجامد.
- رفع کم‌تجربگی بازیکنان (بند ۱۶ یافته‌ها)، آموزش مستمر برای رعایت مقررات مسابقه و نیز نقش سازنده مریبان‌ورزیده، همگی هم به تعالی نتایج ورزشی کمک می‌کنند و هم بروز خشونت را مانع می‌شوند.
- مشکل بازی در خانه حریف، شرایط نامساعد زمین مسابقه، رعایت مقررات و بازی با تیم بزرگ (بند ۱۷ تا ۱۹ یافته‌ها) از طریق آموزش‌های مستمر نظری و عملی بازیکنان حل می‌شود و در کاهش خشونت فوتبال نیز مؤثر خواهد بود.
- براساس یافته‌ها (۲۰ تا ۲۲) بی‌نتیجه ماندن در مقابل تیم ضعیف، تنظیم درست جدول زمان‌بندی مسابقات و مشکل بازیکن‌سالاری که تا حدی خشونت‌زا بوده است با آموزش‌های متناسب و تمرین‌های مستمر و یادآوری‌های موردی بموقع، قابل پیشگیری است.
- برآورد شدن انتظار هواداران از بازیکن که همبستگی آن با هفت متغیر مورد نظر برگزارکنندگان مورد تأیید قرار گرفته (بند ۲۳ یافته‌ها) اغلب موجب هو کردن تماشاگران هم می‌شده و خشونت ناآگاهانه و ناخواسته‌ای را موجب می‌گردیده که هم بازیکنان را غافلگیر و افسرده می‌ساخته و هم موجب غبن شدید تماشاگران آگاه می‌گردیده است. این است که مراقبت و دقت بیشتر بازیکنان هنگام مسابقه و آموزش و آگاه‌سازی مستمر بازیکنان و تماشاگران (حتی قبل از شروع مسابقه) کمک مؤثری در خشونت‌زدایی فوتبال خواهد بود.
- ابراز خشونت که به همراه عواملی چون وضع مالی باشگاه و مدیریت، کارایی،

بازیکن سالاری، انتظار از بازیکن و بخصوص جوان سنی تایید گردیده (بند ۲۴ یافته‌ها)، ضرورت مدیریت شایسته و برتر برای آموزش و آگاه سازی عمومی و نیز اداره امور مختلف ورزشی را مسلم ساخته است که در این رهگذر نقش دانشکده تربیت بدنی دانشگاه تهران و مؤسسات آموزش عالی مشابه آن و به کارگیری دانش آموختگان تربیت بدنی روشن تر می‌گردد.

■ حرفه‌ای شدن فوتبال و نیز آموزش مستمر و رفع مشکل کرکری خواندن در مسابقه به همراه وجود روانشناس در کنار تیم موجب خشونت‌زدایی در فوتبال می‌شود (بند ۲۵ تا ۲۷ یافته‌ها) و خود از جمله نکاتی است که در مدیریت باشگاه فوتبال و تربیت بدنی جامعه نقش دارد.

■ از آنجا که ویژگی جمعیتی (سنی، تأهل، تحصیل و شغل) برگزارکنندگان فوتبال در اعلام نظریه خشونت‌زدایی در فوتبال مؤثر بوده است، معلوم می‌شود هرکدام از موضع خاص جمعیتی خود نظریه‌های متفاوتی ابراز کرده‌اند که بخشی از نظرات آن‌ها به شکل جمع‌بندی شده اعلام گردیده است. همانطور که افراد تحصیل کرده متأهل جواتر و در مواردی همسن اعلام کرده‌اند، تنظیم روابط صمیمانه بین اعضای تیم از جمله برنامه‌های مؤثر برای خشونت‌زدایی خواهد بود (بند ۲۴ یافته‌ها).

(ب) نتایج همبستگی چندمتغیره دسته‌بندی شده (از نظر برگزارکنندگان)

از نظر برگزارکنندگان، خشونت از دسته عوامل فیزیکی یا دسته عوامل اجتماعی، فرهنگی، قانونی و جمعیتی آنچنان حاصل نمی‌شده و از برخورد دسته عوامل اجتماعی با دسته عوامل فیزیکی، فرهنگی، قانونی و جمعیتی نیز نشأت نگرفته است (زیرا که همبستگی چندمتغیره مربوط، معنی دار و تأیید شده نبوده است). اما در زیرساخت فرهنگی است که در زمینه دسته عوامل قانونی فوتبال، همبستگی شدیدی نشان داده شده است. این است که خشونت‌زدایی فوتبال مستلزم برنامه‌ریزی دقیقی برای اجرای متغیرهای نه‌گانه دسته سوم عامل فرهنگی یافته‌هاست که با پژوهش مرحله‌ای گسترده، ریشه‌های فرهنگی خشونت در فوتبال کشف و با آموزش به منظور تغییر نگرش‌های مربوط به خشونت، زمینه اصلاح رفتار خشونت در فوتبال مساعد گردد. قابل تذکر است که همبستگی شدید عوامل امنیتی و قانونی در فوتبال با دسته

عوامل فرهنگی، بیانگر ضرورت خشونت‌زدایی آنان است و نظارت مستمر از طریق بهبود، اصلاح و تکمیل قوانین و مقررات است که زمینه فرهنگ‌سازی قانونی برای رفع خشونت را فراهم می‌سازد.

ج) نتایج کاربری مدل تحقیقی

روش معروف به کارتر و لسول با نام تحلیل محتوایی (اگرچه معمولاً برای محتوای جراید استفاده می‌شود) در قالب بحث و تحلیل یافته‌های این پژوهش نیز قابل بررسی است. در تحلیل محتوایی به ترتیب فرستنده یا اعمال‌کننده خشونت، علل بروز خشونت، گیرنده یا قربانیان خشونت، وسیله ارتباطی و بروز خشونت و آثار و نتایج خشونت به شرح زیر است.

۱. عاملان و فرستندگان خشونت در فوتبال (who):

در این بررسی از قشرهای مختلفی نام برده شده است. از غر زدن بازیکنان در زمین بازی گرفته تا خشونت‌هایی که با انگیزه فیزیکی، روانشناسی و فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی (خاصه بدرفتاری نیروی انتظامی) پدیدار شده همگی قابل کنترل‌اند. برای نمونه چنانکه قبلاً اشاره شد، وقتی به جای بهره‌گیری از تاکتیک و تکنیک‌های سودمند و به مورد در هر بخش از مسابقه فوتبال با بهره‌گیری از فرهنگ‌های نارسا (احتمالاً خانوادگی، قومی و...) با کُرکری خواندن بازیکنان دیگر عصبانی می‌شوند و به هم می‌تازند، نه تنها نتیجه مسابقه، به همراه داوری‌های کم عمق سودمند نخواهد شد بلکه گاهی تماشاگران نیز از لذت دیدن بازی خوب محروم می‌شوند و به نحوی خشونت زده می‌گردند. به همین دلیل است که خود نیز در این خشونت‌ها به نحوی سهیم می‌شوند که گاهی دامنه خشونت در فوتبال را به اوج خود می‌رسانند. به این ترتیب است که عاملان خشونت هم برگزارکنندگان و هم تماشاگران فوتبال معرفی شده‌اند که با آموزش مستمر سامان‌پذیر خواهند بود.

۲. علل خشونت:

از نظر برگزارکنندگان فوتبال، چنانکه ملاحظه شد بعضی از سؤالات و پاسخ‌های به دست آمده از ۳۱ سؤال برای کشف علل بروز خشونت در فوتبال آنچنان مورد تأیید قرار نگرفته است. به همین سبب در زیر به بعضی علل خشونت اشاره می‌شود تا پیشنهاد‌های لازم تداعی گردد:

■ اگر شرایط زمین و آب و هوایی و بازی در خانه حریف و مدیریت باشگاه که از نظر

آماری تأیید شده، از جمله علل خشونتی تلقی شود، برای رفع این دسته از علل می توان از مدیریت و سازماندهی پیشرفته بهره گیری بیشتری به عمل آورد.

■ با قبول علت هایی چون نارسایی مربیگری، عدم رعایت اصول تماشاگری و مقررات مسابقه (اثر و علت ناچیز بودن سطح سواد و طبقه اجتماعی بازیکن، بازی در خانه حریف) و نیز نحوه داوری، خط دهمی رسانه ها، ضعف کارایی و کم تجربگی بازیکنان، بازی نکردن در مقابل تیم های بزرگ، نتیجه نگرفتن در مقابل تیم ضعیف، جدول زمان بندی نامناسب، بازیکن سالاری و انتظار هواداران از یک بازیکن (که گاهی شورآفرین می شود) و روابط ناسالم بین اعضای تیم و کرکری خواندن بازیکن در زمین مسابقه که همگی کم و بیش مورد تأیید آماری بوده است مستلزم تحول سریع آموزشی، سازماندهی و مدیریت منسجم است.

۳. آسیب پذیران خشونت (Whom):

مخاطبان و قربانیان خشونت در فوتبال چه کسانی اند؟ ابتدا کسانی هستند که در اداره مسابقات فوتبال به نحوی سهم اند که گاه از نظر مدیریت خود زیر سؤال می روند و گاهی هم کم کار تلقی می شوند.

۴. شیوه های خشونت در فوتبال:

با ملاحظه سینمایی یا از پیش نظر گذراندن شیوه های مختلف بروز خشونت در فوتبال، باید دید عمده ترین شیوه بروز خشونت در فوتبال کدام است و فهرست پیشنهادها برای اصلاح هریک چه خواهد بود. به این ترتیب مرور یافته ها و نتایج آن ها حداقل در قالب هایی که قبلاً مورد بررسی قرار گرفته اند، زمینه ساز مناسبی برای انجام اصلاحات خواهد بود.

۵. پیشگیری از پیامدهای خشونت:

پیشگیری از پیامدهای خشونت از دیدگاه برگزارکنندگان اساسی است. نحوه قضاوت داور، خط دهمی رسانه ها، نتیجه نگرفتن در مقابل تیم ضعیف، بازیکن سالاری و روابط بین اعضای تیم که تا حدی مورد تأیید آماری بوده، تنها نکته مورد تأیید آماری، همبستگی عامل فرهنگی با مقررات قانونی مشابه است که تنظیم و برنامه ریزی صحیح هریک از آن ها مانع پیامدهای ناروای خشونت در فوتبال خواهد شد.

از نظر زمانی، انتخاب دهه ۱۳۸۰ به مناسب فعال شدن زمینه مسابقات فوتبال و دنبال کردن

تحقیقات مربوط به جامعه‌شناسی ورزشی در دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران مناسب بوده است.

مکان بررسی

استادیوم یکصد هزار نفری تهران بوده است که حتی در شرایط نامساعد بودن آب و هوای زمستانی دسترسی به بازیکنان، مربیان، داوران و مجریان دیگر آسان‌تر بوده است.

ارزشیابی بررسی خشونت فوتبال

از نظر برگزارکنندگان فوتبال برای اظهار خشونت، اغلب سؤالات ۳۱ گانه همبستگی‌های دو متغیره و تا حدی چند متغیره تایید شده برای خشونت در فوتبال داشته‌اند، ولی بازهم زیرساخت فرهنگی از مؤثرترین دسته متغیرهایی است که در تحلیل عاملی متغیرها معرفی شده است.

■ همخوانی یافته‌ها با فرضیه‌ها و سؤالات در اغلب نظریه‌های برگزارکنندگان چشمگیر بوده است.

■ ارتباط یافته‌های پژوهشی مربوط به خشونت فوتبال در مرحله بررسی تماشاگران (شاید بدلیل گستردگی بیشتر تعداد نمونه) گویاتر از مرحله بررسی نظر برگزارکنندگان فوتبال بوده است.

■ میزان اعتبار یافته‌ها در خشونت وقتی به حد لازم خواهد رسید که در فصول مختلف سال در مراکز استان‌های کشور نیز دنبال شود.

■ میزان پاسخگویی اطلاعات باوجود مقاومت‌های ملاحظه شده، نسبتاً مطلوب بوده است و با تجدیدنظر در چند سؤال (در پرسشنامه مربوطه) به پاسخگیری بیشتری نیز می‌توان نائل شد.

■ مهمترین یافته‌های خشونت در فوتبال عبارتند از:

- لزوم تفکیک هیجان از خشونت،
- ایجاد هرچه بیشتر زمینه‌های تخلیه هیجانات گروهی،
- سعی در اینکه فوتبال به عنوان یک ورزش نقش تأمین سلامت افراد و جامعه را حفظ کند،
- نیروهای امنیتی با تلاش فرهنگی بیشتری جایگاه خود را احراز کنند،

- سطح آموزش فنی، مدیریت و فرهنگ برگزارکنندگان فوتبال نیز در حدی ارتقا یابد که منجر به انتقال ناهماهنگی های میدان مسابقه به تماشاگران نگردد و

- رشد فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی برگزارکنندگان موجب سلامت جسمانی، روانی و اجتماعی جامعه ورزشی ایران می شود.

■ در بین تحلیل های انجام شده نارسایی برخی از یافته های پژوهشی برای بررسی برگزارکنندگان فوتبال با همبستگی چندمتغیره تا حدی چشمگیر بوده است، زیرا فقط یک مورد همبستگی کاملاً تأیید و ملاحظه شده و آن هم مربوط به اثربخیری خشونت فوتبال با اجرای مقررات دقیق مسابقه بوده و همبستگی های دیگر کمتر قابل اطمینان بوده اند.

منابع و مآخذ:

- ۱- آزادارمکی، تقی؛ مهري بهار. "بررسی مسایل اجتماعی ایران"، چاپ اول، تهران: مؤسسه نشر جهاد، ۱۳۷۷.
- ۲- افتخاری، اصغر. "خشونت و جامعه"، تهران: نشر سفیر، ۱۳۷۹.
- ۳- ایرانی، اکبر. مقاله منتشر نشده، ارائه شده در "سمینار خشونت در فوتبال"، تهران، اسفند ۱۳۷۹.
- ۴- پایا، علی. "نسبی گرایی معرفتی و خشونت ورزشی در صحنه عمل اجتماعی". نشریه کیان با یادداشت های گروه فلسفه دانشگاه تهران، مجله کیان، ۱۳۷۹، شماره ۴۷، ص ۳۶.
- ۵- تاوریس، کارول. "روانشناسی خشم"، ترجمه تقی پور هفت درودی، تهران، ۱۳۸۰؛
- ۶- توسلی، غلام عباس، مقاله منتشر نشده، سمینار انقلاب و اصلاحات، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، ۱۳۸۰/۱۲/۲۷.
- ۷- چلونگر، حسن. "بررسی پرخاشگری دانش آموزان پسر ورزشکار و غیرورزشکار ۱۵ - ۱۴ ساله ناحیه ۱ آموزش و پرورش اصفهان". پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
- ۸- حامدی ربانی، اکبر. "فرهنگ سعدی". ۱۳۷۵.
- ۹- حسینی، علی. مقاله منتشر نشده، ارائه شده در "سمینار آسیب شناسی ایران"، دانشکده

علوم اجتماعی تهران، ۱۳۸۰/۱۲/۷.

- ۱۰- خضرای، سیاوش. "سهراب و استقلال"، تهران: دیبا، ۱۳۷۹.
- ۱۱- دلاوری، ابوالفضل. "ریشه‌های خشونت و بی‌ثباتی در ایران"، دانشکده حقوق دانشگاه تهران، ۱۳۷۸.
- ۱۲- رضائی، فریبرز. "بررسی انواع صدمات ورزشی"، تهران: دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۲.
- ۱۳- ساروخانی، باقر. "روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی"، چاپ اول، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۷.
- ۱۴- سیاسی، علی اکبر. "روانشناسی تربیت"، تهران: ابن‌سینا، ۱۳۲۱.
- ۱۵- صدیق سروستانی، رحمت‌ا... "فرا تحلیل آسیب‌شناسی اجتماعی"، مجله نامه علوم اجتماعی، سال سوم، شماره ۳ و ۴، ۱۳۷۴.
- ۱۶- کازنو، ژان. "جامعه‌شناسی و سایل ارتباط جمعی"، ترجمه باقر ساروخانی و منوچهر محسنی، تهران: مؤسسه اطلاعات، ۱۳۶۷.
- ۱۷- گاستن، بوتول. "خشونت - ستیزه‌شناسی"، ترجمه حسن پویان، تهران: چاپخش، ۱۳۶۴.
- ۱۸- نیک پی، شیرین. "مقابله با اعمال خشونت‌آمیز". کنوانسیون ایمنی دریانوردی، دانشکده حقوق دانشگاه تهران، ۱۳۷۰.
- ۱۹- هلاکویی، فرهنگ. "جامعه امروز مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی"، تهران: نشر جلالی، ۱۳۵۶.
- ۲۰- هنری، حبیب. "بررسی و شناخت ناهنجاری‌های وضعیتی دانش‌آموزان ورزشکار سراسر کشور". تهران: دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۲.